

Architektura – w poszukiwaniu irracjonalizmu

prof. dr hab. arch.
JERZY STILLER
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0001-6186-5823

Architektura?... Pudełko, które prowokuje.
Tadao Ando

Artykuł jest skróconą prezentacją prowadzonych badań dotyczących odbioru architektury i wpływu stosowania rozwiązań formalnych niezwiązanych z praktycznymi celami architektury na ostateczną formę dzieła.

Wprowadzenie architektury w obszar tw. sztuk wyzwolonych zawdzięczamy Leonardowi da Vinci. Konsekwencje tego okazały się daleko idące. Twórcy architektury, którzy dotychczas byli postrzegani jako mistrzowie rzemieślniczy, zaczęli być traktowani jak artyści. To, co wydaje się interesujące, to kwestia, jakie elementy ich profesji decydują o takim, a nie innym traktowaniu tego specyficznego zawodu. Jest to ważne tym bardziej, że architektura służy człowiekowi nie tylko w sferze ducha, ale także ciała. Witruwiańskie podejście do tego problemu nadal pozostaje ważnym głosem w tej niekończącej się dyskusji [1].

Celem badań była próba spojrzenia na architekturę w jej historycznym rozwoju pod kątem poszukiwania rozwiązań, które zapewniały dziełom architektów miejsce w pantheonie sztuki. Niniejszy artykuł jest próbą zasygnalizowania problemów z tym związanych. Obszarem badań objęto architekturę euro-

pejską znaną autorowi z kwerend archiwalnych i z autopsji. Problematyka jest obszerna, a jej materia badawcza niejednoznaczna. Z konieczności są zatem te badania próbą spojrzenia na wpływ na kształtowanie się oblicza architektury jako efekt stosowania rozwiązań nie zawsze związanych z praktycznymi celami. Tego typu podejście wprowadza architekturę w obszar poszukiwania piękna – jednego z najważniejszych aspektów architektury jako sztuki [1].

Praktyczność oraz użyteczność – dwie pierwsze cechy witruwiańskiej triady – dadzą się stosunkowo łatwo werbalnie określić i zbadać. Z pięknem nie jest to już takie proste. W świecie coraz bardziej indywidualistycznego podejścia do wszystkiego próby określenia zjawiska piękna napotykają na dodatkowe trudności. Piękno jest na pewno jednym z elementów indywidualnego, a także zbiorowego oglądu architektury, ale z pewnością nie jedynym. Współczesny świat spro-

wadził architekturę w dużej mierze do zjawiska wyłącznie praktycznego, ale nie zawsze tak było. Dzisiaj również nie zawsze tak jest. W XX wieku nowe możliwości technologiczne stały się pretekstem do próby obalenia jednej z podstawowych zasad architektury – fizycznej poprawności i logiki dzieła. To zjawisko ewidentnie związane jest z poszukiwaniem formy dzieła. Zaczęło się niewinnie: od słynnego projektu Oscara Niemeyera na Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Caracas. Postawienie piramidy do góry nogami było na pewno zabiegiem formalnym, ale zwróciło też uwagę na opartą na geście kreację projektową. Architektura Niemeyera zawsze była niemal materialnie cielesna. Peter Zumthor napisze: „architektura ma ciało i to ciało jest fizyczne” [2]. Pytanie brzmi: czy fizyczne ciało architektury może być piękne? Twórczość obu architektów jednoznacznie to potwierdza.

Projekt Niemeyera rozpoczął proces, który przyniesie znany później Tańczący dom

Fot. 1. Projekt Niemeyera (źródło: [7])

w Pradze autorstwa Franka Gehry'ego i Vlado Milunića czy polski odpowiednik w Sopocie.

Ocena obu dzieł bywa różna, niemniej trudno tym rozwiązaniom odmówić próby poszukiwania bryły o ekspresyjnej, mało praktycznej formie. Wielu określa te dzieła jako kiczowate. Czy tak jest rzeczywiście? Opinie są podzielone [3].

Jeden z wybitnych twórców architektury XX wieku powiedział że „prawda o architekturze leży poza jej konstrukcją, funkcją i formą” [4]. Być może wszystko, co irracjonalne, będące efektem subiektywnego podejścia twórcy do estetyki, jest rodzajem wartości dodanej, która tak naprawdę decyduje o jakości dzieła? Trudno oczywiście jednoznacznie to stwierdzić, niemniej jest w takim podejściu coś wartego uwagi.

Prezentowane przykłady – wybrane dla potrzeb tego artykułu – są jedynie elementami zbioru, który liczy znacznie więcej projektów oraz zrealizowanych dzieł. Rozpoznanie specyficznego obszaru objętego badaniami zostało oparte o kwerendy archiwalne, badania literaturowe oraz badania *in situ* – własne kontakty ze zrealizowanymi dziełami oraz doświadczenia związane z postrzeganiem architektury. Wszystkie te działania wykonywane są osobiście przez autora artykułu. Kwerendy archiwalne dotyczą przede wszystkim przeglądania zasobów archiwów państwowych (dotyczy to zarówno tekstów, jak i archiwalnych fotografii). Natomiast przegląd pozycji literaturowych opiera się na publikacjach mających charakter książkowy (wydruk papierowy), jak również na materiałach zdigitalizowanych dostępnych w przestrzeni cyfrowej. Objęte badaniami dzieła mają różną jakość oraz formalne znaczenie dla rozwoju architektury, ale metodologia polegała przede wszystkim na obserwacji i katalogowaniu dzieł bez ich subiektywnego wartościowania. Dlatego w powiększonym systematycznie zbiorze oprócz opery w Sydney znalazł się dwór w Rzetni (koło Kępna). W tym niewielkim budynku na zakończeniu biegu schodowego prowadzącego do piwnicy znalazła się betonowa, pokryta stiukiem kula. Jej obecność w tym miejscu nie ma żadnego racjonalnego uzasadnienia. Jest elementem czysto estetycznym, przejawem potrzeby architekta, ale także zapewne zleceniodawcy. Czy jest elementem poszukiwania piękna? Jednoznacznej odpowiedzi nie ma.

Otoczający nas świat, a zwłaszcza przedmioty, których używamy, stają się coraz bardziej „tymczasowe”. Ich żywot jest relatywnie krótki. Nie omija to niestety również architektury. Tymczasowe podejście do niej prowadzi do rażącego lekceważenia zasad nią rządzących. To bardzo niepokojące zjawisko, bo wiem podstawowa prawda mówi, że w architekturze jak w życiu – zmieniają się realia, ale nie zasady. Jeżeli sprzeniewierzmy się zasadom, to co nam pozostanie? Jeżeli przyj-

Fot. 2. Tańczący dom w Pradze (źródło: [8])

Fot. 3. Dom w Sopocie (źródło: [9])

Fot. 4. Betonowo-stukowa kula w dworze w Rzetni (fotografia własna autora 2018 r.)

miemy, że łamanie zasad to przejaw usuwania kolejnych ograniczeń krępujących dzieło i twórcę, to ten proces łatwo wpisać w pewną dość interesującą koncepcję rozwoju sztuki w ogóle. Mówi ona, że podstawowym motorem jej rozwoju była potrzeba usuwania kolejnych barier oraz ograniczeń. Problem w tym, że w zasadzie usunięto już wszystkie ograniczenia, zatem co dalej?

Podjęty temat badawczy nie jest prosty w określeniu obszaru obserwacji. Nie wszystko jest oczywiste, co zmusza do subiektywnego zakreślania granic badawczych, które, co istotne, nie są zbiorem zamkniętym. Architektura bowiem nieustannie się rozwija. Coraz to nowi twórcy mierzą się z tym problemem. Celem prowadzonych badań jest jednak zwrócenie uwagi na ten ciekawy aspekt twórczości wraz z próbą określenia, jaki wpływ na rozwój twórczości architektonicznej ma takie pozaracjonalne podejście do przedmiotu. Wydaje się, że te cechy, zwłaszcza w odniesieniu do architektury historycznej, stanowią o jej formalnej ocenie. Praktyczno-funkcjonalne aspekty dawno straciły na aktualności i nikt nie zwraca już na nie uwagi. Pozostało piękno: przejaw wrażliwości artystycznej twórcy, który rozumiał, że nic nie zmienia się tak szybko jak funkcja. Architektura podobnie jak sztuka – aby trwała, nie może być tylko doraźnie praktyczna.

Bibliografia:

- [1] Witruwiusz, O architekturze ksiąg dziesięć, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956.
- [2] Zumthor P., Myślenie architekturą, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2010.
- [3] Stec B., Refleksje o kiczu architektonicznym: iluzja czy namiastka szczęścia, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016.
- [4] Banham R., Rewolucja w architekturze, Wydawnictwa artystyczne i filmowe, Warszawa, 1979.
- [5] Libeskind D., Architektura jako język, Wydawnictwo Muzeum Architektury, Wrocław.
- [6] Wąs C., Architektura a dekonstrukcja. Przypadek Petera Eisenmanna i Bernarda Tschumiego, Wydawnictwo Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.
- [7] https://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Modern_Art_in_Caracas [dostęp: 21.01.2021].
- [8] <https://www.budowle.pl/budowla/tanczacy-dom> [dostęp: 21.01.2021].
- [9] https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzywy_Domek [dostęp: 21.01.2021].

DOI: 10.5604/01.3001.0014.8660

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
 Stiller Jerzy, 2021, Architektura – w poszukiwaniu irracjonalizmu, „Builder” 6 (287).
 DOI: 10.5604/01.3001.0014.8660

Streszczenie: Artykuł jest skróconą prezentacją prowadzonych badań dotyczących odbioru architektury i wpływu stosowania rozwiązań formalnych niezwiązanych z praktycznymi celami architektury na ostateczną formę dzieła. To próba przyjrzenia się historycznemu rozwojowi architektury przez pryzmat poszukiwania czystej formy zarówno w obszarze dzieła jako całości, jak i detalu. Badania obejmują kweryndy literaturowe, ar-

chiwalne oraz własne doświadczenia autora. Są próbą spojrzenia na architekturę jako dziedzinę sztuki, której forma nie musi być wyłącznie doraźnie użyteczna czy praktyczna. Obszarowo badania dotyczą architektury europejskiej, a poddawane dzieła nie muszą być wybitnymi przykładami architektury.
Słowa kluczowe: architektura, forma, piękno, irracjonalność

Abstract: ARCHITECTURE – IN SEARCH OF IRRATIONALISM. This article is a short summary of research done on the reception of architecture and the impact of applying formal solutions, not related to practical goals of architecture, on the final work. It is an attempt to examine the historical development of architecture through the prism of searching for a pure form, both when it comes to analysing the work as a whole and examining it in detail. The study also includes literature, archival queries, and the author's own experiences. It is also an attempt to look at architecture as a field of art whose form does not have to be only temporarily useful or practical. The research covers European examples of architecture and does not necessarily include outstanding examples of architecture.

Keywords: architecture, form, beauty, irrationality